Nybro kommuns
kulturmiljöprogram

ALSTERBRO

Kråksmåla och Bäckebo socken

Länsstyrelsen
Kalmar län

NYBRO
KOMMUN

KALMAR LÄNS MUSEUM

Kulturmiljöprogrammet omfattar 33 områden på olika platser i kommunen.

Arbetet möjliggjordes tack vare ekonomiskt stöd från Länsstyrelsen. Kalmar läns museum anlitades för inventering och beskrivning av Kulturmiljöprogrammets områden. Layout och sammanställning har gjorts av Nybro kommun.

1. Skoga
2. Lindshult
3. Kråksmåla
4. Torshult, Torshultamåla
5. Uvafors
6. Alsterbro, Sandslätt
7. Rugstorp, Abbetorp
8. Bäckebo
9. Målerås
10. Gullaskruv bruksort
11. Barkeström
12. Hälleberga
13. Applaryd
14. Gullaskruv säteri
15. Orrefors
16. Flygsfors
17. Gadderås
18. Skedebäckshult
19. Flerohopp
20. Gunnabo
21. Duvetorp
22. Kristvallabrunn
23. Brånahult
24. Holmen, Göttorp
25. Nybro stad
26. Kopparfly
27. Örsjö
28. Ebbehult
29. Gårdsryd
30. S:t Sigfrid
31. Brändebo
32. Agebo
33. Alsjöholm

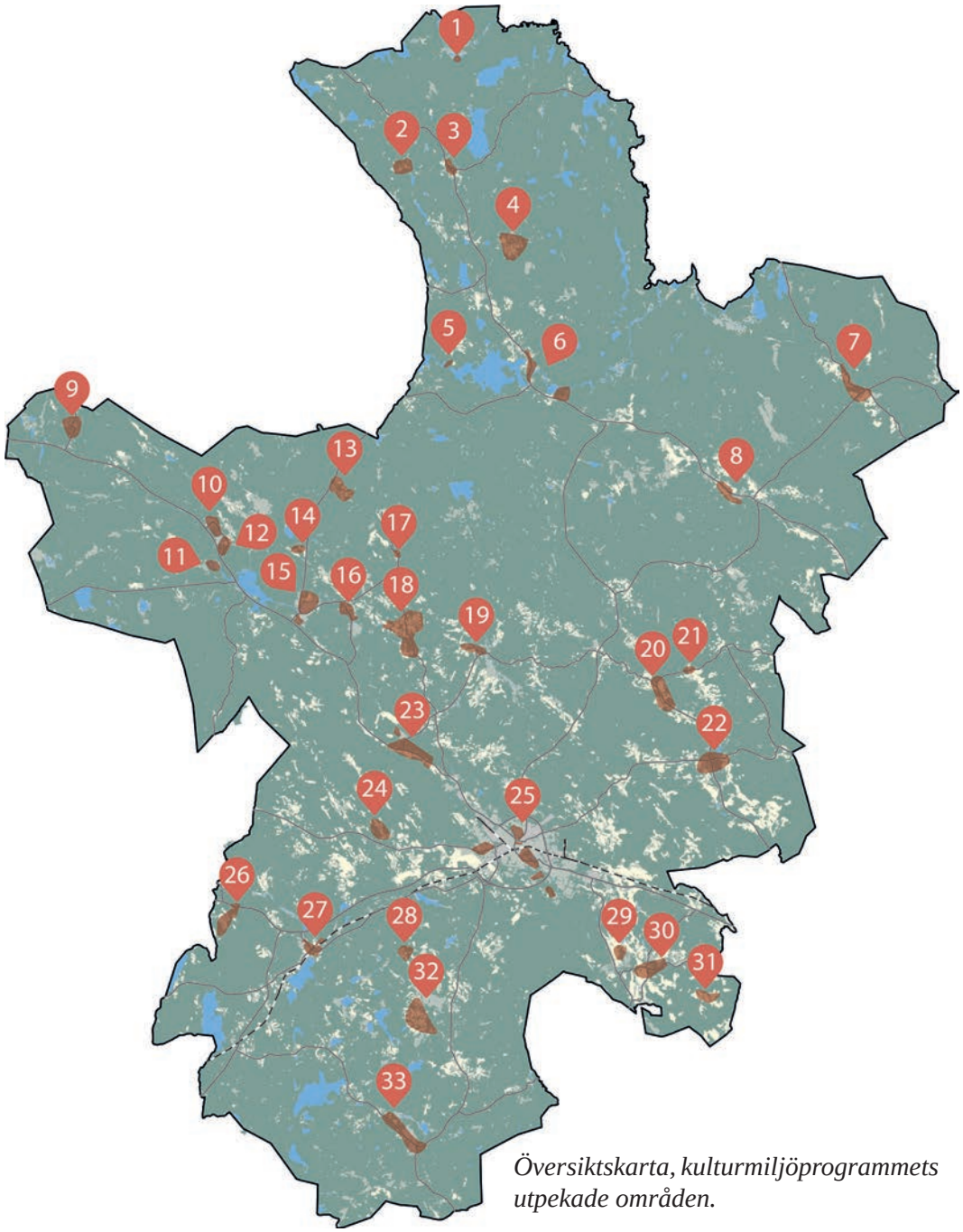

Översiktskarta, kulturmiljöprogrammets utpekade områden.

Läsanvisning

HUVUDOMRÅDE

Här lär du först känna kulturmiljön. Huvudområdet är ett större område som ger en övergripande kunskap om kulturmiljöns landskapliga förutsättningar och bredare historiska utveckling.

KÄRNOMRÅDE

Här får du en djupare beskrivning av områdets värden. Kärnområdet har särskilt höga kulturhistoriska värden, med koncentrationer av kulturhistoriskt värdefulla byggnader, fornlämningar och/eller landskapsobjekt.

HISTORIK

Här hittar du berättelser om människor och andra viktiga företeelser som präglat kulturmiljön. En förklaring till varför de höga kulturhistoriska värdena finns på platsen.

I FRAMTIDEN

Här ges förslag på förhållningssätt inför framtiden för hur kulturmiljön kan bevaras och utvecklas.

I texten finns siffror inom parentes (1), de hjälper dig att hitta rätt i kartorna för huvud- och kärnområdet.

Text: Susann Johannisson, Kalmar läns museum
Arkeologi: Helena Victor, Kalmar läns museum
Layout: Nybro kommun
Bilder är tagna av Kalmar läns museum om inget annat anges.
Foto huvudområde: Alsterbro, Nybro kommun
Foto kärnområdet Alsterbro: Alsterbro glasbruk, Nybro kommun
Foto ”Alsterbro i framtiden”: Villa Fröjdekulla, Nybro kommun
Senaste revidering: 2024-12-12

Kulturmiljöerna i Nybro kommun är levande miljöer under ständig förändring. Därför finns det risk att utskriven eller tryckt kopia av kulturmiljöprogrammet inte är den senast uppdaterade versionen. På nybro.se finns den senaste versionen digitalt.

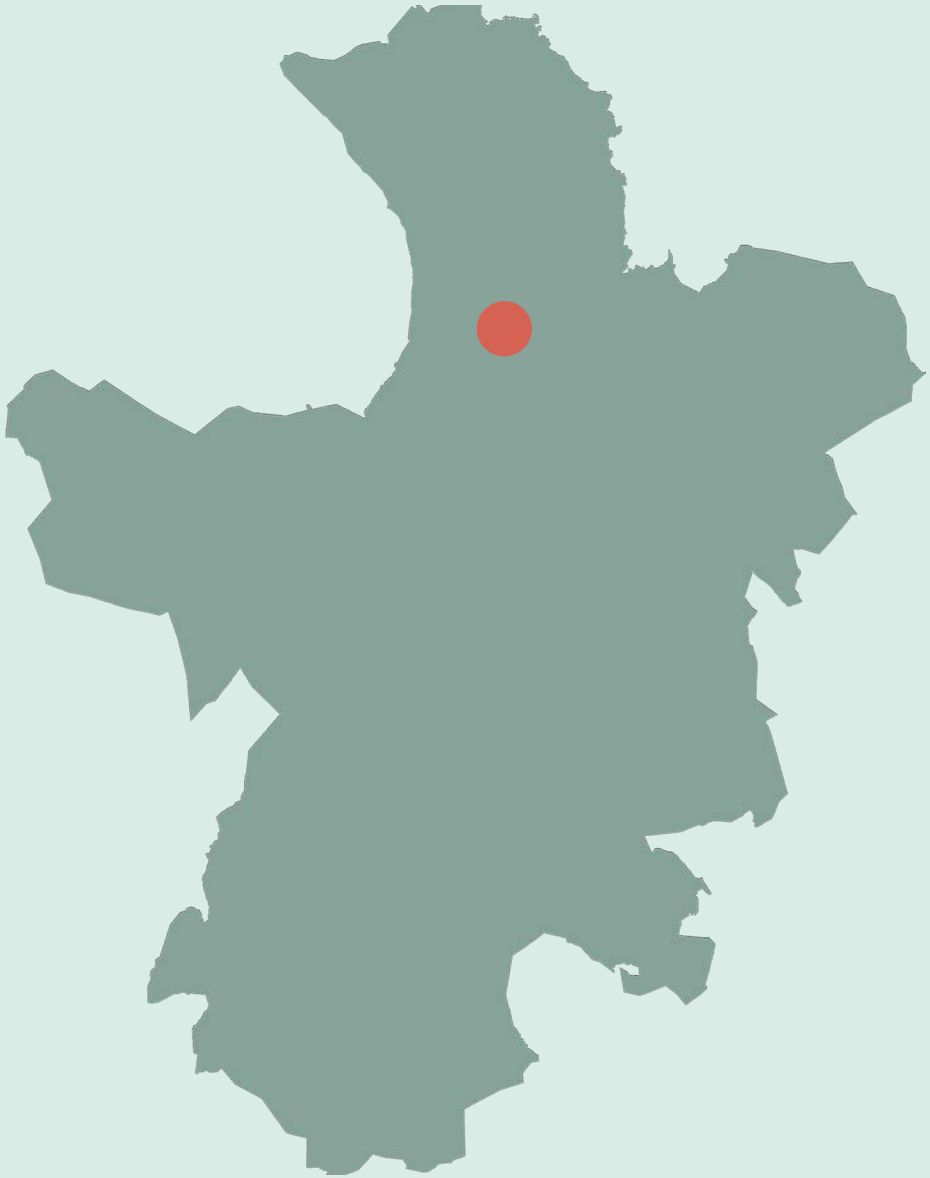

Alsterbro är en före detta glasbruks- och industriort vid Store Hindsjön, där Alsterån bildar gräns mellan Bäckebo och Kråksmåla socknar. Inom huvudområdet finns två kärnområden, Alsterbro och Sandslätt.

Glasbruksmiljön är med sin gamla trähytta unik i länet och har höga kulturhistoriska värden. Alsterbro är utpekat i länsstyrelsens projekt Inventering och värdering av kulturmiljöer vid vattendrag (INVÄVA) som mycket värdefull kulturmiljö, 2017. Både övre dammen, nedre dammen och Sandslätt finns beskrivna i länsstyrelsens inventering av vattenkraftverk 2012. Alsterbro ligger också i ett område som är utpekat av Riksantikvarieämbetet som särskilt värdefulla vatten (H:ny:328); Alsterån och Snärjebäcken; Alsterbro glasbruk mm-Bäckebo. Alsterån är utpekat av länsstyrelsen (1997) som ett område med mycket högt naturvärde, klass II (nummer 14 i Nybro kommun).

Huvudområde

Huvudområdet är ett större område som ger en övergripande kunskap om kulturmiljöns landskapliga förutsättningar och bredare historiska utveckling.

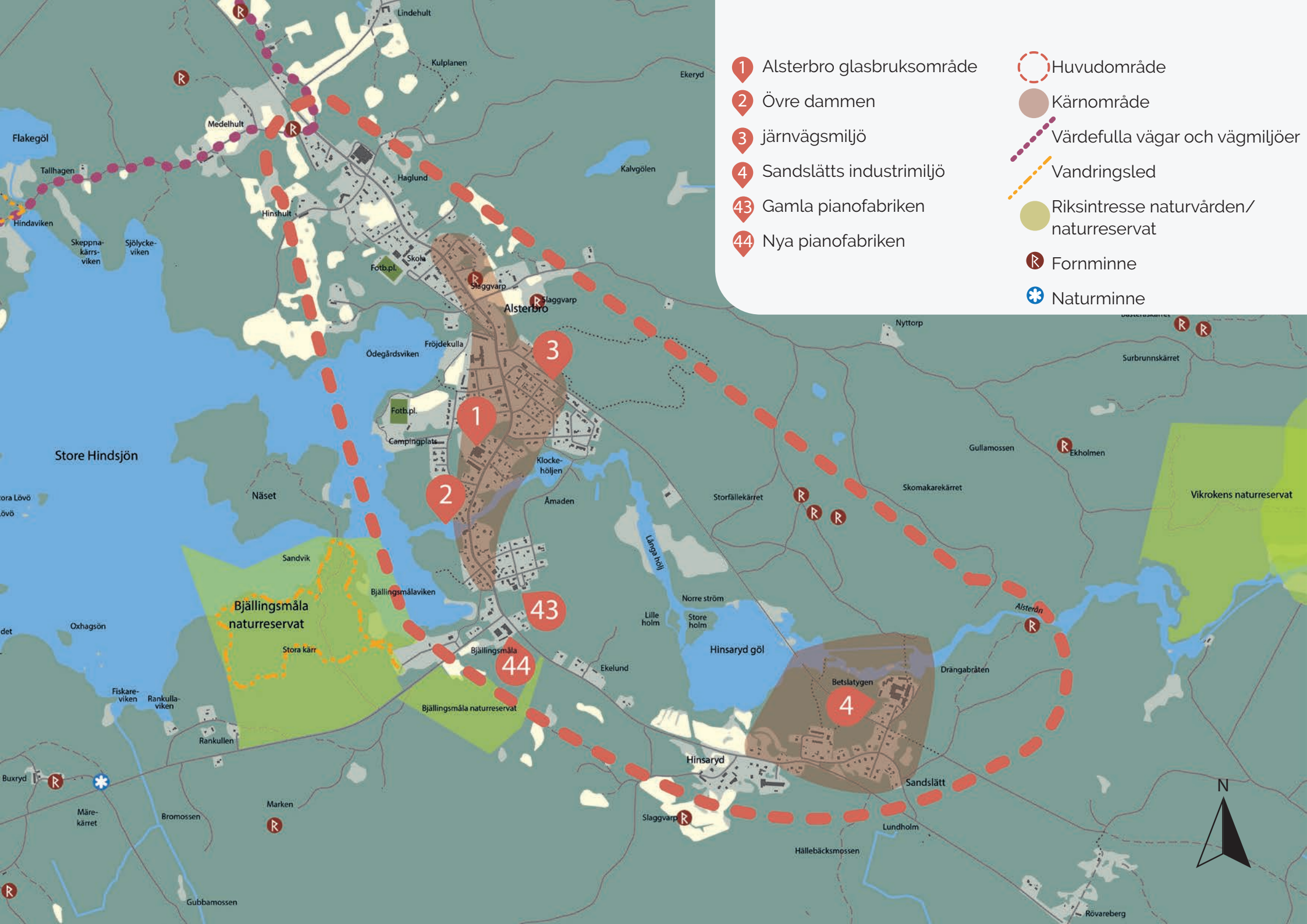
1 Alsterbro glasbruksområde
2 Övre dammen
3 järnvägsmiljö
4 Sandslätts industrimiljö
43 Gamla pianofabriken
44 Nya pianofabriken
Huvudområde
Kärnområde
Värdefulla vägar och vägmiljöer
Vandringsled
Riksintresse naturvården/ naturreservat
Fornminne
Naturminne
Alsterbro
Hinsaryd göl
Store Hindsjön
Bjällingsmåla naturreservat
Sandslätt
Hinsaryd
Betslatygen
Vikrokens naturreservat
N

Beskrivning av huvudområdet

Alsterbro är en glasbruksort från en period av nästan 100 år, mellan 1871–1969. Hjärtat i Alsterbro delas dock mellan glasbruket (1) och det småskaliga förindustriella centrum som finns kring vattenfallet vid Övre dammen/bron (2) över Alsterån. Tillgången till vattenkraft har styrt ortens ursprung. Vattendraget i Alsterån har utvecklats från böndernas nyttjande av kraften under 1700- och 1800-talen för små skvaltkvarnar, via större anläggningar av 1800-talstyp, som kvarnar, mekanisk verkstad, bobinfabrik och färgeri, till glasbrukets nyttjande från sent 1800-tal. Det har funnits minst sex olika små bobinfabriker bara i Alsterbro, varav tre fabriksbyggnader finns kvar. Alsterbro ingår därför i det ”Bobinrike” som finns i området.

Inom huvudområdet finns ett antal byggnader kvar som inrymt olika små industrier från 1900-talet. Gemensamt för dessa är att de använt elkraft och därför inte ligger vid vattenfall, utan är utspridda, främst utmed landsvägen. Det finns till exempel två generationer pianofabriker (43-44), bobinfabriker, flera små mekaniska verkstäder och möbelfabrik.

Orten Alsterbro är än idag i hög grad både präglad av strukturer och småskalig träbebyggelse vid vatten, av glasbruksmiljön samt av den tidigare järnvägsmiljön (3) och ett centrum kring den. Majoriteten av de byggnader som använts till glasproduktionen finns ännu kvar, liksom arbetarbostäder och andra hus som haft med livet på glasbruksorten att göra. I Alsterbro tätort finns även en rad exempel på andra industrier och samhällstjänster som representerar 1900-talet utveckling. Alsterbros industrihistoriska framväxt har sammantaget lång kontinuitet och stor spännvidd av verksamheter, vilket som helhet skapar en mycket värdefull kulturmiljö.

Alsterån bildar gräns mellan Bäckebo och Kråksmåla socknar. På södra sidan ligger en tidigare bobinfabriken och på norra sidan kvarntomten.

Två kilometer nedströms ån finns delar av ytterligare en industrimiljö, Sandslätts (4) tidigare möbelindustri. Utanför området, cirka fyra kilometer uppströms ån, finns också det äldre dammläget Uvafors. Sjön omges av flacka stränder kantade av tät lövskog. Landskapet runt bruksorten präglas av småländsk skogsbygd typisk för norra Nybro kommun. Vägen som går genom Alsterbro går norrut mot Kråksmåla kyrka och Fagerhult och söderut mot kusten via Bäckebo. Alsterån mitt i Alsterbro bildar gräns mellan Bäckebo och Kråksmåla socknar. Orten Alsterbro ligger på mark till de tidigare gårdarna Fröjdekulla och Bjällingsmåla.

Fornlämningarna i området domineras av ett antal blästbruks-lämningar, med framför allt slaggvarpar och fyndplatser med slagg. Dessa vittnar om tidig järnframställning i området. I det närliggande Bäckebo kan metallhantering ända från äldre järnålder konstateras även om hantverket där framför allt kan dateras till medeltid. Det är möjligt att även lämningarna vid Alsterbro kan vara så gamla som järnålder men mer troligt från medeltid. Flera av dessa är utpekade i Riksantikvarieämbetes fornminnesregister (Fornsök). I området finns också flera exempel på lämningar som inte är registrerade, men som borde vara det. Flera har vattenanknytning, som grunder och lämningar efter minst två kvarnar uppströms broläget och Övre dammen samt lämningar efter glasbrukets sliperi, degelkross, glassliperi och äldre kraftstation vid Nedre dammen. Vid vägen mellan glasbruket och Nedre dammen kan också finnas lämningar efter glasbrukets formverkstad och smedja.

BOBINFABRIK
Bobin är en svarvad, rund rulle i trä. Rullarna användes bland annat som spolar i textilindustrin. Vid de små sågverken i skogarna sågades "sticks", de meterlånga smala ämnen som var basen för trådrulletillverkningen.

År 2007 inventerades industrier och industrilämningar i länet av Kalmar läns museum. Det konstaterades att i Kalmar län har Nybro kommun överlägset flest äldre industrianläggningar i trävarubranschen. De vanligaste träindustrierna är möbelfabriker och sågverk men det har också funnits väldigt många bobinfabriker. Kommunen är del av ett "bobinrike". Ett område med många svarverifabriker. I industriarvsdatabasen har Nybro kommun flest registrerade bobinfabriker i länet.

Hindsjön, Alsterbro. Foto Nybro kommun.

Kärnområde

Kärnområdet har särskilt höga kulturhistoriska värden, med koncentrationer av kulturhistoriskt värdefulla byggnader, fornlämningar och/eller landskapsobjekt.

Kulturvärden inom kärnområdet Alsterbro

Glashyttan i Alsterbro, från 1871, är länets och kanske landets, sista bevarade gamla trähytta. Den har i sig mycket höga kulturhistoriska värden. Alsterbro är också en de 17 mest välbevarade glasbruksmiljöerna i Glasriket som sträcker sig över de båda länen Kalmar och Kronoberg. Utöver glashyttan finns olika sorters byggnader som haft med glasproduktionen att göra samt ett antal hus och miljöer med koppling till livet på glasbruksorten under 1900-talet.

Höga kulturhistoriska värden finns även i den gamla småskaliga träbebyggelsen med tydlig koppling till vattenkraften i Alsterån, där bobinfabrikerna framstår som särskilt intressanta. Kulturhistoriskt intressant är även ortens utveckling under 1900-talet som speglas i bevarade byggnader efter olika småindustrier och verksamheter.

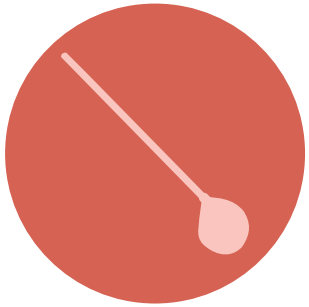

Glas

Skog

Järn

Möten

Vatten

Symbolerna hänvisar till den speciella kulturmiljöprofil som togs fram för Nybro kommun 2019.

I Alsterbro finns exempel på kulturmiljöer ur kategorierna glas, skog, järn, möten och vatten.

Slaggvarp
Slaggvarp
Alsterbro
Fröjdekulla
Klocke-
höljen
Åmac
N
Numrering av objekt
Huvudområde
Kärnområde
Fornminne
Kärnområde Alsterbro, norra
Kärnområde Alsterbro, södra

5 glashytta

6 glasmagasin/lådsnickeri/glassliperi

7 "Puttgubbens verkstad"

8 Nedre dammen

9 disponentvilla

10 "Stora byggningen", arbetarbostad

11 "Ritarebyggningen"

12 smedbostad

13 "Inspektorsbyggningen"

14 tjänstebostäder

15 "Grini", arbetarbostad

16 uthus

17 kvarnbyggnad

18 bobinfabrik och tillhörande bostadshus

19 mekanisk verkstad

20 Färgeritomten/ "Sjöstedska fastigheten"

21 Kvarntomten/ "Siverssonska fastigheten"

22 Bostadshus (arbetarbostäder)

23 andelsmejeri

24 mejeri/bageri

25 charkuterifabrik

26 svarveri

27 mekanisk verkstad

28 bobinfabrik

29 åkeri

30 järnvägsstation

31 bostadshus/svagdricksbryggeri

32 soldattorp

33 infartsväg till Fröjdekulla gård

34 Järnvägshotell

35 chaufförsbostad

36 brandstation

37 Konsum

38 Folkets Hus

39 bobinfabrik

40 stinsbostad

41 "Villa Fröjdekulla"

42 Järnvägshotell och "Köpman Engelbrektssons hus"

Glasbruksområdet och glasproduktionen

Den stora glasbruksbyggnaden (5) är central i Alsterbro. Hyttan av är en träbyggnad, med väggar av faluröd träpanel, höga smårutiga fönster och högrest plåttak. Genom sin enhetligt rödfärgade träfasad, karaktäristiska volym och skorsten utgör den sinnebilden för hur en glashytta såg ut vid slutet av 1800-talet och i början av 1900-talet.

Den äldsta delen av hyttkomplexet är en glashytta i trä från år 1871. Den är idag Kalmar läns sista gamla trähytta och sannolikt också landets, vilket gör den unik.

Glasbruksbyggnaden (5).

En garagebyggnad som användes till brukets lastbil.

Sandintag och dörrar till danslokalen. Dessa båda byggnadsdetaljer i hyttbyggnaden berättar om mycket olika delar av brukets historia.

Glasbruksområdet (1) med glashytta, produktionslokaler och flera arbetarbostäder ligger samlat mitt i Alsterbro. I hyttkomplexet ryms olika funktioner under samma tak, som två olika glashyttor - från 1871 och 1920 - glassliperi, smedja, mängkammare, gjuten sandbinge, degelkammare, kantsliperi och synkammare. Rester av en rundugn finns i Nya hyttan. Den höga skorstenen representerar det tidstypiska och moderna ugnssystemet Ifö-ugnen (med rekupatorsystem) från 1912.

En modern tillbyggnad från mitten av 1950-talet är en servicebyggnad med wc och duschar, vilken visar på det modena samhällets framväxt under 1900-talets mitt. Ett par dörrar på byggnadens norra sida var in- och utgång då nya hyttan användes som danslokal under 1970 och 80-talen.

Glasbrukets servicebyggnad med wc och duschar.

IFÖ-UGNEN
De så kallade Ifö-ugnarna började byggas i olika glashyttor Glasriket i början av 1900-talet. Ugnarna tillverkades vid Ifö-verket i Bromölla och bygger på ingenjör Axel Hermansen uppfinning och patent, från tidigt 1900-tal.

Patentet grundade sig på ett slags keramisk rekuperator (värmeväxlare) som gjorde förbränningen effektivare. Ugnarna eldades med ved och genom många murade kanaler leddes rökgaserna iväg så att maximal värmeutväxling kunde ske. Nytt för dessa ugnar var att de tålde att eldas med "skräpved", ytved, sågspån och ved som inte var helt torr. Till skillnad mot äldre långugnar där veden behövde vara helt torr för att nå den värme som krävdes för att smälta glas - man hade då särskilda ugnar för att torka veden innan den skulle användas i glasugnen. Ifö-ugnarna gjorde därför veden och vedhanteringen billigare.

I hyttans direkta närhet finns två äldre träbyggnader. Ett tidigare glasmagasin/lådsnickeri/glassliperi (6) och en degelverkstad/förråd/smedja, ”Puttgubbens verkstad” (7). Husen är smala, långa träbyggnader klädda med faluröda träpanel. Puttgubbens verkstad är mycket välbevarad och har karaktär av tidigt 1900-tal, med originalfönster, takkupa och tegeltak. Glasmagasinets (6) ena sida har under 1970-talet klätts med gulmålade skivor). Magasinet är 75 meter långt, där den västra delen som rymde brukets eldrivna glassliperi från 1918 är byggd i rött tegel. Magasinet har också kvar ursprungliga takkupor och vissa fönster, medan andra fönster och dörrar är av 1940-talstyp. Huset har genomgått vissa förändringar under 1900-talet, med anledning av ny användning.

Glasmagasin och lådsnickeri (6).

Glasmagasinet (6) var ursprungligen falurött, men kläddes delvis in och målades gult på 1970-talet.

”Puttgubbens verkstad” (7) som ligger vid hyttan användes ursprungligen bland annat som degelverkstad och materialförråd.

Hyttans placering är typisk för tidiga glashyttor, på fast mark en bit från ån. Till bruksmiljön hör också en dammbyggnad och en kraftstation vid Nedre dammen (8), cirka 200 meter från hyttan. Kraftstationen byggdes 1932 av kalksandsten och har tydliga drag av 1920-talets klassicism. Dammbyggnaden dämmer in Alsterån i dess fulla bredd. Kraftverkets utloppskanal är cirka 40 meter lång, bitvis skodd med betong, bitvis med natursten. I bruksmiljön ingår även vägen ner till ån och Nedre Dammen (8), liksom två bostadshus (22), jordkällare och uthus. I byggnaden på vägens norra sida var glasbrukets degelkammare inrymd i bottenvåningen. I den södra byggnaden bodde glasbruksarbetare och den som skötte kraftverket. Vid ån ligger ett bevarat brygghus där man bland annat tvättade tvätt förr i tiden. Den visar på hur förhållandena var innan alla hade tillgång till tvättmaskiner. Dessa hus förknippas särskilt med kvinnorna i brukssamhället.

Vägen från kraftstationen mot hyttan.

Brygghus.

Kraftstationen.

Dammanläggningen.

Glasbrukets arbetarbostäder

Arbetarbostäderna spelade stor roll då de kunde vara avgörande för att locka erfarna glasblåsare att arbeta på glasbruket. I bruksmiljön närmast hyttan finns flera bevarade arbetarbostäder och en disponentvilla (9), där brukets ägare bodde. I ”Stora byggningen” (10) fanns plats för fyra familjer, om två rum och kök. I ”Ritarebyggningen” (11) tre familjer. Uthuset på denna gård har använts som stall, uthus samt glasbutik. Uthuset är en välbevarad träbyggnad med flera dörrar. Ett av husen mitt emot bruket var bostad åt brukets smed (12). I ”Inspektorsbyggningen” (13) bodde brukets inspektor, som hade hand om ekonomi och papper. I princip alla hus i hyttans närhet är trähus med faluröda träfasader. Öster om bruket ligger en stor reveterad träbyggnad (15), kallad ”Grini”. Huset, som var det gamla skolhuset i Flatehult, flyttades hit kring år 1920 av glasbruket när det rådde bostadsbrist. Husets smeknamn ”Grini” fick det troligen från ett koncentrationsläger i Norge som kallades Grini. Kanske tyckte man att barnen var lika smala och undernärda och huset lika överbefolkat som ett koncentrationsläger.

”Ritarebyggningen” (11) och dess uthus.

> ***Husets smeknamn ”Grini” fick det troligen från ett koncentrationsläger i Norge som kallades Grini. Kanske tyckte man att barnen var lika smala och undernärda och huset lika överbefolkat som ett koncentrationsläger.***

”Stora byggningen” (10) var en av brukets arbetarbostäder.

”Inspektorsbyggningen” (13), senare till- och ombyggd.

Arbetarbostad mitt emot glasbruket.

Landsvägen mot norr, med glasbruket på vänster sida och arbetarbostäder på båda sidor vägen.

Arbetarbostaden som kallats ”Grini” (15) är det gula huset i bilden.

Glasbrukets smedbostad (12).

En bit ifrån hyttan utmed vägen ligger två (14) ljusmålade, stora trävillor som ursprungligen användes som tjänstebostäder åt kamrer och hyttmästare. Villorna byggdes av glasbruket på 1920-talet som tjänstebostäder till kamrer och hyttmästare. De är tidstypiska och skiljer sig från äldre arbetarbostäder i Alsterbro eftersom de är klädda med ljusmålad hyvlad panel.

De olika bostäderna visar hur stor klasskillnad det var på bruksorten från slutet av 1800-talet och fram till det moderna Sveriges framväxt under 1950-talet. Disponentvillan (9) från 1870-talet är helt ombyggd på 1960-talet, men har ändå vissa drag som är typiska för en disponentvilla på en bruksort. Den är målad i ljusa färger, lite pampigare och större än övriga arbetarbostäder och ligger avskilt, på stor tomt.

Två villor (14) som glasbruket uppförde på 1920-talet som tjänstebostäder till kamrer och hyttmästare.

Den gamla disponentvillan, ombyggd på 1960-talet.

Byggnader kopplade till glasbruket i Alsterbro representerar hela brukets verksamma tid, från grundandet 1871 till 1960-talet. Många av bostadshusen har moderniserats och förändrats jämfört med ursprungligt utseende. Ofta finns dock grundformerna kvar liksom vissa äldre byggnadsdetaljer, som fönster, dörrar, verandor, skorstenar, tegeltak och vissa paneler. Till bostäderna hör traditionella trädgårdsmiljöer med staket, grindar, grusgångar samt uthus och stenkällare, eller garage. Särskilt ett av uthusen (16) är typiskt för en bruksmiljö, med många dörrar. Här fanns utedass och vedbodar och grisstia som flera familjer delade på. Uthusen hör till de mer välbevarade byggnaderna i brukssamhället och har generellt höga kulturhistoriska värden.

Exempel på uthus i bruksmiljön.

I Alsterbro finns även villaområden med bebyggelse från en lång period, framför allt mellan 1920-talet och 1950-talet. Villorna representerar en period då glasblåsare, men även andra industriarbetare, byggde egna hus i Alsterbro. Vissa bostadshus är exempel på att glasbruket byggde eller bidrog till att de kunde byggas. På den plats där den ursprungliga gården Fröjdekulla låg ligger ett par hyreshus i 1950-talsstil. Ekar och en allé finns kvar från den gamla tiden.

Området med 1950-talsvillor.

Två hyreshus från 1950-talet ligger på den plats där gamla Fröjdekulla gård låg.

Industricentrum vid Övre dammen

Med koppling till vattenkraften i ån finns flera bevarade äldre träbyggnader som varit industrier, bostadshus och kringbyggnader till dessa. Här finns en kvarnbyggnad (17) från 1857, som även inrymmer snickeriverkstad och kraftverk, en bobinfabrik (18) från 1939, senare ändrad till mekanisk verkstad, en äldre mekanisk verkstad (19) från 1925 samt bostadshus, brygghus och olika uthus. I denna miljö finns särskilt två välbevarade tomter med flera byggnader som har mycket höga kulturhistoriska värden: Färgeritomten (20), ”Sjöstedska fastigheten”, och kvarntomten (21), ”Siverssonska fastigheten”.

Dammbyggnaden är uppförd vid forsfoten och dämmer cirka två meters fallhöjd. Nedströms har kraftverket en utloppskanal i betong närmast utloppet, sedan med naturstensskoning. Kanalen mynnar ut i ån nedströms vägbron. Den före detta bobinfabriksbyggnaden har utloppskanal under byggnaden. Området är exempel på en komplex kulturmiljö som är välexponerad, tillgänglig och visar tydliga avtryck av småskalig industriell verksamhet från främst perioden 1840-tal till 1920-tal. Omgivningen vid bron i Alsterbro har högt kulturhistoriskt värde som exempel på den tidiga industrialismens anläggningar vid vattenkraft. Sammantaget skapar dessa hus en samlad småskalig industrimiljö i anslutning till Övre dammen (2).

Sjöstedska fastigheten

På Färgeritomten (20), eller ”Sjöstedska fastigheten”, finns flera välbevarade hus. Gården och husen hör till Alsterbros allra äldsta, och var en av de första industrier som etablerades efter kvarnarna. Huvudbyggnaden från år 1842 har herrgårdskaraktär i både placering, stil och utförande. Huset är klätt med ljusmålad panel och utmärks av höga fönster och pampig entrédörr. Huset ligger indraget på tomten och flankeras av en sidobyggnad. I sidobyggnaden drev gårdens döttrar affär och telefonväxel. Här finns även flera uthus, stenkällare samt den tidigare mekaniska verkstaden (19). Den mekaniska verkstaden från 1925 är en faluröd träbyggnad utmed ån. Byggnaden har ålderdomlig prägel och är mycket välbevarad, med enkupigt lertegel, smårutiga fönster och ursprunglig panel. Trädgården med grusgångar och äldre träd, staket och grind bidrar till upplevelsen av miljön.

Huvudbyggnaden på ”Sjöstedska fastigheten”, den gamla färgeritomten.

Den tidigare mekaniska verkstaden (19) från 1925 på ”Sjöstedska fastigheten”.

Trädgård och sidobyggnad på ”Sjöstedska fastigheten”.

Bobinfabriken

Den före detta bobinfabriken/verkstadsbyggnaden (18) i Alsterbro är placerad i direkt anslutning till vattenfallet. Byggnaden är ett trähus i två våningar med en murad byggnadsdel i vinkel. I träbyggnaden inrymdes bobinfabriken och i den murade delen den mekaniska verkstaden. Fönstren på trädelen är smårutiga träfönster, symmetriskt placerade på fasaden. I den murade delen finns smårutiga fönster i gjutjärn med välvd överdel. Intill ligger det tillhörande bostadshuset, en villa i 1910-talsstil, omgärdad av trädgård och staket.

Bobinfabriken och mekaniska verkstaden vid vattenfallet och Övre dammen.

Bobinfabrikens bostadshus.

Siverssonska fastigheten

På norra sidan vattenfallet ligger den mycket välhållna, ålderdomliga, kvarnbyggnaden (17) med tillhörande kraftverk, samt både bostadshus, mjölnarbostad och ekonomibyggnader, varav ett litet uthus tidigare var ladugård. Tomten kallas ”Siverssonska fastigheten” (21). Kvarnen är en tidigare hjulkvarn som genomgick tidstypisk modernisering i början av 1900-talet då turbiner ersatte vattenhjul. Detta syns i byggnaden genom en i tillbyggnaden mot norr. Bostadshuset från sekelskiftet 1900 ligger på en höjd på tomten, väl indraget från gatan. Bostadshuset har ljusmålad träpanel indelad i liggande och stående fält och utmärks av snickarglädje med olika dekorationer i fasaden. Tomten är väl anlagd, med grusgång, symmetri med rundel framför huset, fruktträd och blomrabatter. I miljön finns också ett litet trähus, ”Skomakarstugan”, som mellan 1840-talet och 1910-talet har inrymt olika verksamheter: skomakeri, föreningsboden/kooperativ affär och begravningsbyrå.

Kvarn och kraftstation (17).

Kvarntomten med stensatta kanter mot vattenfallet.

”Skomakarstugan” ligger på samma tomt som kvarnen (21).

Bostadshuset på kvarntomten, ”Siverssonska fastigheten” (21).

Andra äldre hus och miljöer

Inom kärnområdet finns andra exempel på äldre hus och platser som visar på tidigare verksamhet och liv på orten. Det gamla soldattorpet (32) är ett av ortens äldsta hus. Soldattorpet har äldre prägel, med vissa äldre byggnadsdetaljer, som dörr- och dörromfattning. Husets skala anger att det har hög ålder, men huset präglas även av en ombyggnad från perioden efter 1945. Intill ligger bostadshuset (31) till ett svagdricksbryggeri som fanns i ett uthus. I bostadshuset har det också funnits en iskällare och i en tillbyggd del var det frisörsalong under en del av 1900-talet.

Ett av ortens äldsta hus, det gamla soldattorpet (32).

Bostadshuset (vita) och uthuset till det tidigare bryggeriet (31).

I kärnområdet finns äldre vägar och vägsträckningar som är av kulturhistoriskt intresse och ger karaktär åt miljön. Landsvägen mitt i byn, Alstervägen, går i princip i samma läge sedan minst 1700-talet (men troligen längre). Den 200 meter långa slingrande vägen mellan glashyttan och Nedre dammen (8). Från landsvägen och västerut går en gata som tidigare var infarten till det gamla Fröjdekulla gård (33). Idag kan vägen kännas igen eftersom den kantas av en allé med gamla höga träd. Järnvägens struktur har påverkat bebyggelsen, eftersom vägnätet öster om landsvägen förhåller sig till järnvägssträckningen.

Delar av allén upp mot den ursprungliga Fröjdekulla gård (33) finns ännu kvar.

1900-talsorten och järnvägsmiljön

Glasbruket i Alsterbro har genom sin existens och ägarnas drivkraft i hög grad bidragit till ortens utveckling under 1900-talet. Exempel på bevarade byggnader som berättar om livet på bruksorten under 1900-talet, och som kan kopplas ihop med glasbrukets epok, är: Folkets Hus (38), Konsum (37), brandstation (36), affärer, telefonstation, café, bageri (24), järnvägsstation (30), två järnvägshotell (34 & 42), chaufförsbostad (35), kommunhus (nu rivet), moderna servicebyggnader samt skola och idrottsplats/ fotbollsplan. Alla dessa platser har ingått i glasarbetarnas eller de andra industriarbetarnas liv under 100-årsperioden mellan 1870-tal till cirka 1960-tal och är också exempel på mötesplatser från 1900-talet.

Brandstationen (36) innan den byggdes om på 2010-talet.

Järnvägsstationen (30) från 1929.

Det nya centrumhuset, ”servicehuset”, från 1966 har inrymt lokaler för kommunledning, bank, post, bibliotek, lunchservering, kiosk, fritidslokal och blomsteraffär. Huset blev en mötesplats, med lägenheter på övre våningen.

Konsum från 1947, senare kraftigt förändrat.

Folkets Hus från 1922 är en typisk 1900-tals-mötesplats för glasbruksorterna i Glasriket.

I den tidigare järnvägsmiljön finns flera olika byggnader, som tillsammans bildar ett litet centrum med rötter i 1800-talets slut. Här finns bland annat stationshuset (30), nya järnvägshotellet (34), gamla järnvägshotellet som senare blev ”Köpman Engelbrektssons hus” (42), en flyttad stinsbostad (40) som användes som bostad åt järnvägsanställda samt ”Villa Fröjdekulla” (41). Stationshuset präglas av klassicistisk 1920-talsstil, med pampig entré med kolonner mot spårsidan, frontespis med tympanongavel och markerade knutar.

”Villa Fröjdekulla” är byggt 1923, som ortens första privatägda hyreshus med både lägenheter och resanderum. Huset har fungerat som mötesplats med verksamheter som telestation, Konsumaffär och restaurang. Huset är välbevarat med reveterade fasader och glasveranda. Uthusbyggnaderna är särskilt stora, ålderdomliga och välhållna. De ska bland annat ha använts som hästställ.

”Engelbektssons hus” är ganska välbevarat i sin ursprungliga tidstypiska 1890-talsstil, med spetsiga torntak och snickarglädje. Till järnvägsmiljön hör även järnvägsbanken, som bildar en struktur i landskapet.

”Villa Fröjdekulla” (41).

Det stora uthuset till ”Villa Fröjdekulla”.

”Engelbektssons” stora villa (42) som byggdes med lägenheter och affärslokal i stationsmiljön.

En tidigare stinsbostad (40) ska ha flyttats hit, och har använts som bostad till järnvägspersonalen.

I Alsterbro finns även industrier och verksamheter som inte haft någon koppling till vattenkraften, främst från perioden 1920-tal till 1970-tal. Gemensamt för dem är att de använde elkraft i stället för vattenkraft. Deras etablering har styrts av att Alsterbro var centralort i bygden och av närheten till järnvägen och de transportmöjligheter som den gav. Inom kärnområdet ligger bland annat ett tidigare andelsmejeri (23), ett äldre mejeri/bageri (24) och charkuterifabrik (”Kalmar läns”) (25) samt svarveri (26), mekanisk verkstad (27), bobinfabriker (28 och 39) och åkeri (29). Till dessa små industrimiljöer hör ofta ägarens intilliggande villa med trädgård. Mycket vanligt är också att uthusen varit del av företagets verksamhet. Både villor, trädgårdar och uthus utgör viktiga delar av kulturmiljöerna.

Det tidigare mejeriet (23). Bottenvåningen är byggd i tegel, men har senare klätts in med panel.

Ett annat mejeri (24), äldre än mejeriet ovan, finns också kvar i Alsterbro, nära järnvägen. Detta användes senare som bageri.

Den tidigare charkuteriaffären. Huset byggdes 1938 och är delvis välbevarat i sin stil, men delvis påverkat av en tillbyggnad och en sentida ombyggnad.

En av Alsterbros små mekaniska verkstäder, ”Emrikssons”.

Samma hus före senaste ombyggnaden.

Byggnad med tidigare svarveri (26).

Bageri, fotoateljé och åkeri har funnits i detta välbevarade 1920-talshus (29), med tillhörande uthus.

Exempel på välbevarade villor från 1900-talets början.

Kärnområde

Kärnområdet har särskilt höga kulturhistoriska värden, med koncentrationer av kulturhistoriskt värdefulla byggnader, fornlämningar och/eller landskapsobjekt.

Kulturvärden inom kärnområdet Sandslätt

Sandslätt bildar en egen liten kulturmiljö med tydlig koppling till ett vattenfall i Alsterån, med kraftverksbyggnad och en inloppskanal. Den stora fabriksbyggnaden i trä, tidigare möbelfabrik, dominerar i miljön. Den raka gatan ger karaktär av brukssamhälle. Gatan kantas av disponentvilla, bostäder för fabrikens anställda och järnvägsstation.

Vatten

Skog

Möten

Symbolerna hänvisar till den speciella kulturmiljöprofil som togs fram för Nybro kommun 2019.

I kärnområdet Sandslätt finns exempel på kulturmiljöer ur kategorierna vatten, skog och möten.

re
m
Hinsaryd göl
47
46
Drängabråten
45
Betslatygen
48
49
50
51
52
nsaryd
Sands
N
1 Numrering av objekt
Huvudområde
Kärnområde

45 Sandslätts möbelindustri, fabriksbyggnad

46 kraftverksbyggnad

47 intagskanal

48 disponentvilla

49 stationshus

50 verkmästarebostad

51 matservering

52 Konsumaffär

Sandslätt

Möbelfabrikens (45) äldsta delar är från 1929, men den har också byggts till så att komplexet består av ett antal olika byggnadskroppar och byggnader. En liten kraftverksbyggnad (46) och en cirka 350 meter lång intagskanal (47), båda från 1945, är kulturhistoriskt viktiga delar som hör till Sandslätts Möbel & Industri. Här finns också lämningar efter den gamla dammen. På gatan ner mot fabriken finns möbelfabrikens tidigare disponentvilla (48) samt verkmästarens bostad (50).

Den stora möbelfabriken byggd helt i trä. Foto Lotta Lamke

Andra byggnader på området. Foto Lotta Lamke.

Kraftstationen och den imponerande kraftverkskanalen. Foto Lotta Lamke.

Möbelfabrikens tidigare disponentvilla (48).

Utmed gatan som leder ner till industribyggnaden finns ett litet brukssamhälle. Den raka gatan ger en viss brukskaraktär. Här finns exempel på olika generationer av bostäder för träfabrikens anställda. Ett stationshus (49) finns kvar som ett minne från den tid då Sandslätt hade egen hållplats.

Järnvägsstationen i Sandslätt.

Arbetarbostad i Sandslätt.

Äldre bostadshus som fabriken byggde, som senare byggts om.

Verkmästarens bostad tillhörande möbelfabriken.

Vinkelrät mot bruksgatan löper en slingrande sträcka av gamla landsvägen. Här finns flera tidstypiska låga 1950-talsvillor i gult tegel, vilka till stora delar idag är välbevarade. Ett par av dessa byggdes av industrin, men de flesta byggdes privat, sannolikt med subventionerade tomter. Här finns även exempel på 1920-, 30- och 40-talsvillor. De flesta av dessa är ganska ombyggda. Utmed denna väg finns även en stor byggnad som tidigare inrymde Konsumaffär (52) och bostäder, samt en tidigare ICA affär från 1960-talet. Att en ny ICA-affär byggdes 1961 säger något om hur långt fram i tiden orten var en levande bruksort. Bakom Konsum ligger en byggnad som tidigare rymde en matservering (51), vilket är en typisk funktion för en industriort på landet med många fabriksarbetare.

Utmed vägen finns ett område med välbevarade och tidstypiska 1950-talsvillor.

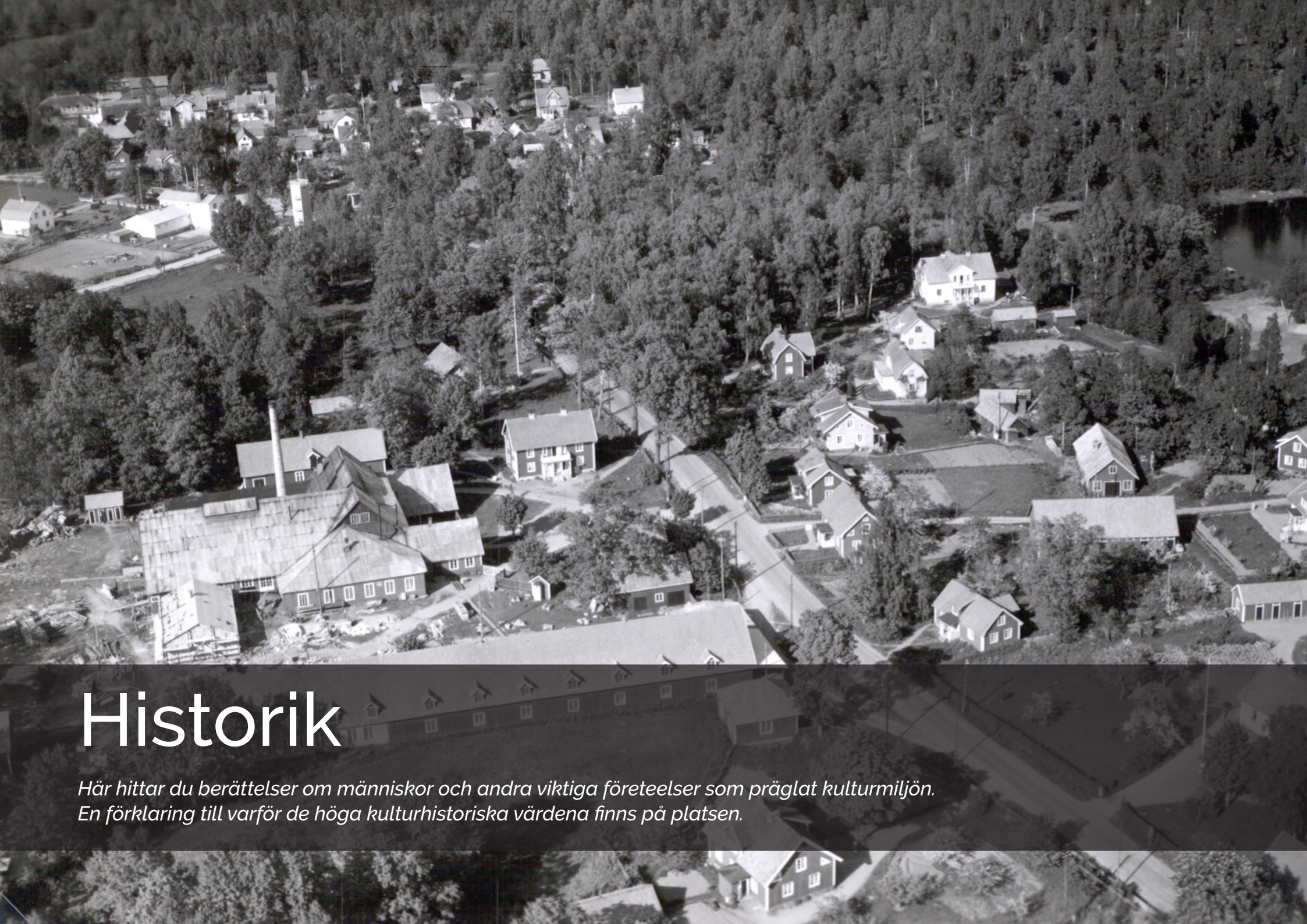

Historik

Här hittar du berättelser om människor och andra viktiga företeelser som präglat kulturmiljön.
En förklaring till varför de höga kulturhistoriska värdena finns på platsen.

Det industriella centrat vid bron och "Övre dammen"

Kartunderlag från år 1774 visar att det strax uppströms broläget tidigare funnits mjölkvarnar, både tillhörande Fröjdekulla by på norra sidan och Bjällingemåla by på den södra. När fabrikör Magnus Sjöstedt startade färgerirörelse kring år 1839 blev det en av de första industriella verksamheterna här, förutom kvarnarna. En ny tomt, den så kallade ”Sjöstedtska gården”, styckades av och anlades på södra sidan och nedströms dammen. Här byggdes färgeri och bostadshus 1842, med trädgård, vedbod, stenkällare och flera uthus, samt en sidobyggnad som uppfördes cirka år 1860. Kring år 1920 byggdes sidobyggnaden om något till att inrätta två lägenheter. En veranda med drag av jugendstil byggdes på. I huset hade Sjöstedts döttrar handelsbod och telefonstation.

På norra sidan vattendraget, mitt emot tomten, fanns ett garveri som Sjöstedt övertog i slutet av 1830-talet, liksom tillhörande barkstamp vid Nedre dammen. I en barkstamp krossades bark från ek eller gran, för att sedan användas till garvning av läder. Stampen bestod av järnskodda stockar, som drevs med hjälp av ett vattenhjul i trä, som drevs med vattenkraft från vattenfallet. Barken användes till garveriprocessen. Sjöstedts verksamheter upphörde kring år 1900, men övertogs av sonen. Färgeriet revs år 1923 när sonsonen Julius Sjöstedt flyttade hit sin mekaniska verkstad, men bostadshusen och andra uthus behölls. Den mekaniska verkstaden, Alsterbro Mekaniska Verkstad, flyttade in i ett nybyggt trähus på tomten år 1925. En del av de fönster som fanns i garveribyggnaden ska ha flyttats över till den mekaniska verkstaden. Detta hus finns kvar än idag. Även garveribyggnaden revs.

BARKSTAMP
I en barkstamp krossades bark från ek eller gran, för att sedan användas till garvning av läder. Stampen bestod av järnskodda stockar, som drevs med hjälp av ett vattenhjul i trä, som drevs med vattenkraft från vattenfallet.

Kartan visar den så kallade Sjöstedtska gården 1856, bryggeri- o färgerigården vid Övre dammen. Under kartbilden har alla hus namngivits: 1. Caraktärsbyggningen (mangårdsbyggnad, bostadshus, från ca 1842), 2. Färgeriet, 3. Källaren, 4. Boden, 5. Ladugårdsbyggnaden, 6. Trädgårdsplanen (trädgård) och 7. Gårdsplanen.

En karta från 1853 visar var kvarnarna och Sjöstedska fastigheten vid Övre dammen och var Fröjdekulla gård låg. Kartöverlägg med dagens byggnader och vägar ovanpå den gamla kartan (kan vara något förskjutna). De bruna rutorna är gamla samfälligheter, mark som ägdes gemensamt av gårdarna i byn.

I mitten av vattendraget fanns en holme där det låg en smedja. Här startade Ernst Lindell en smedja år 1906. Julius Sjöstedt köpte smedjan kring 1914 och drev en rörelse här till cirka 1923, då han flyttade verksamheten tvärs över vattnet till familjens tomt, Sjöstedtska gården. Efter att Julius Sjöstedt flyttat sin verksamhet köpte så småningom August Sivertsson smedjan och arrenderade ut den till Axel Rosenqvist fram tills den revs omkring år 1950 i samband med att en ny vägbro skulle byggas.

Kvarnen och bron innan den revs och byggdes om 1950.

Dammen byggdes om år 1841 och blev verksdamm till flera olika verk, som kvarn och såg. På södra sidan bron har funnits kvarnar sedan länge och träförädling sedan år 1879. Då sågverksrörelsen lade ner 1914 inriktades i stället tillverkningen på svarvade trädetaljer, så kallade bobiner. Den nuvarande bobinfabriksbyggnaden uppfördes av Arnold Sampson 1939. Här drevs verksamheten fram till 1967 då tillverkningen i stället flyttades till Nybro. Fabrikslokalen övertogs då av Alsterbro Mekaniska Verkstad, som drev sin verksamhet här till början av 2000-talet.

På norra sidan av bron uppfördes 1857 en kvarnbyggnad gemensamt av tre byalag, Alsterbro kvarn och elektricitetsverk. År 1893 sålde byalagen kvarnen till bröderna Sivertsson som utökade verksamheten med ett snickeri i södra delen av kvarnbyggnaden. Bland annat tillverkades träull, möbler och senare även korgar. Även kistor snickrades i kvarnen. På 1910-talet byttes det tidigare vattenhjulet ut mot två turbiner, en för kvarnverksamheten och en för kraftverket och snickerirörelsen. De båda verksamheterna pågick parallellt fram till 1951 då allt lades ner. På ”Siverssonska fastigheten” uppfördes ett pampigt bostadshus 1899, och byggdes om i någon mån 1931. Mjölnarbostaden som troligen är från början av 1800-talet, låg vid vägen, men flyttades senare längre in på tomten. På tomten byggdes också ladugård och andra uthus. På samma tomt fanns en gammal skomakarstuga, som enligt muntlig tradition ska vara byggd kring 1830. Denna fick ny funktion som samhällets första affär, efter att glasbruket anlagts 1872, och kallades Föreningsboden.

Den bro som byggdes år 1950 ersatte två äldre stenbroar.

Kraftverket vid "Nedre dammen"

På äldre kartor från sent 1700-tal kan man se att platsen nyttjades för ålfiske, med fasta fiskeredskap, som sträckte sig över hela åns bredd. Enligt kartunderlag från mitten av 1850-talet finns en damm och en byggnad, vilket bör ha varit den barkstamp som senare ägdes av Sjöstedts garveri. När glasbruket etablerades 1871 började vattenkraften användas för att driva degelkross/stamp och glassliperi. Sannolikt kunde glasbruket nyttja den gamla barkstampen. Vattenkraften nyttjades också till såg, takspånshyvel och träullshyvel. Möjligen byggdes också dammen om. Sågat virke användes av glasbruket till husbygge och lådtillverkning. Trälådor användes vid transport av glas. Träull användes som förpackningsmaterial när glaset skulle transporteras. Omkring 1918–20 byggde bruket också ett eget kraftverk här. Möjligen revs då den äldre dammbyggnaden. Omkring 1932–34 ersattes kraftstationen av en ny byggnad. Både kraftverksbyggnad och damm renoverades 1994.

Det nytillbyggda glassliperiet från 1925 har en annan färg på taket (tegelpannorna) (överst i bild). Nere till höger i bild syns vedstaplar och del av det sågverk, Alsterbro kol- och trä, som låg här. Flygbild troligen från cirka 1925.

Glasbruket

Glasbruket startades av garveri- och bryggerifabrikören John Björkman, ägaren till Fröjdekulla gård, och Johan August Carlsson, i en tillfällig högkonjunktur för glasflaskor. Avbrott i importen av billiga flaskor från Tyskland under det fransk-tyska kriget 1870–71 gjorde att glasbruken förväntade sig stora vinster från inhemsk tillverkning av buteljer. För Alsterbros glasbruk blev det en missräkning att kriget tog slut redan efter ett år, 1871. Importen av billigare glasflaskor från Tyskland återupptogs och vinsten uteblev. Redan efter några år inskränktes driften och år 1877 övertogs verksamheten av två tidigare anställda vid bruket som arrenderade bruket. Inte heller dessa lyckades få lönsamhet i tillverkningen.

År 1880 övertogs Fröjdekulla gård med det tillhörande glasbruket av Reinhold Victor Scheutz, som kom att kallas ”Gamlepatron”. Han hade tidigare arbetat som glasblåsarmästare på Kosta och var med och grundade Boda glasbruk 1864. Snart gick även Scheutz tre söner in som delägare i bruket. När Scheutz tog över bruket 1880 styrdes produktionen om från flaskor till hushållsglas. Släkten Scheutz var en utpräglad glasbruksslägt från Böhmen. Till Sverige kom släkten till Kosta då detta glasbruk startade 1742, genom Johan Christoffer. Med Scheutz kom också en hel stab av yrkeskunniga glasarbetare från Kosta, Hovmantorp[1] och Lenhovda glasbruk.

Äldre bild av glasarbetarna framför gamla hyttan. Många barn (pojkar) jobbade också i hyttan. Foto Kalmar läns museum.

1 Hovmantorp hade brunnit 1878, viket hade gjort ett hundratal glasarbetare arbetslösa

Hyttarbetare cirka år 1920.

Alsterbro glasbruk.

Under tiden kring sekelskiftet 1900 var konkurrensen mellan de många små glasbruken svår. För att stärka sig på marknaden gick ett antal bruk - Kosta, Reijmyre, Eda, Alsterfors och Flöxhult - samman år 1903 och bildade ett gemensamt bolag, AB De Svenska Kristallbruken. Ett år senare anslöt sig även Alsterbro till det nystartade bolaget. Meningen var att spara pengar genom samordningsvinster. Det nya bolagets styrelse skulle sköta brukens försäljning, fördela arbetet mellan bruken och sköta större inköp av materiel och maskiner. År 1907 tillträdde Gustaf Adolf Lillienberg som disponent. Med honom började en tid av större stabilitet på bruket. Även om affärerna fortsatte att gå både upp och ner bidrog han med kontinuitet eftersom han blev kvar fram till sin död 1939. År 1920 flyttades en glashytta från det nedlagda glasbruket Flöxhult till Alsterbro och byggdes upp som Nya hyttan bakom den gamla. Under Lillienbergs tid, 1930, ombildades Alsterbro till aktiebolag. Samma år upplöstes AB De Svenska Kristallglasbruken. Vid årsskiftet 1934/35 köpte Lillienberg själv tillsammans med kamrer Hubert Ohlsson, hyttmästare E.R. Svensson och ytterligare några anställda glasbruket. Efter kriget, i slutet av 1940-talet och en bit in på 1950-talet, var det många förbättringar som skedde, som till exempel nytt trägolv av spontad plank i hyttan, nytt plåttak, ombyggd sprängkammare och en ny byggnadskropp med wc, duschrum och personalrum.

En målning över glasbrukets hus och verksamheter visar ett staket framför hyttan och de stora bokstäverna i plåt som satt på taket.

Efter Lillienbergs död blev kamrer Ohlsson disponent fram till 1960 då aktierna i Alsterbro glasbruk köptes upp av nya intressenter med bruksdisponenten Erik Hovhammar, Lindshammars bruk, i spetsen. På 1960-talet drabbades den manuella glastillverkningen av stora lönsamhetsproblem och många bruk fick läggas ner. Man hade försökt förnya brukets produktion genom samarbete med konstnären Tom Möller. Hans moderna glas i starka färger innebar en viss ökad försäljning, men inte tillräckligt för att vända brukets ekonomi. Glasugnarna eldades med ved fram till 1964, då man övergick till olja. Därefter försvann de stora staplarna av ved som legat bakom hyttan - en av de karaktäristiska dragen på en bruksort. 1968 varslades en stor del av brukets anställda om uppsägning och ett visst samarbete med Lindshammars bruk inleddes. Trots dessa försök att strukturera om verksamheten gick Alsterbro glasbruk med förlust och redan ett år senare, 1969 på våren, lades verksamheten ner för gott.

Hyttan såldes och användes under 1970-och 1980-talen som dansställe. En rad invändiga förändringar gjordes då, med nya ytskikt och delvis ombyggd planlösning i Nya hyttan och intilliggande utrymmen. Den gamla hyttan lämnades dock i princip oförändrad. Denna verksamheten lades ned 1993. Därefter har delar av lokalerna använts för enstaka musikframträdande sommartid, pubkvällar, utställningar och loppmarknad. På 1990-talet gjordes ett omfattande arbete med att lägga ny korrugerad plåt på taket och platstillverkad ny takavvattning med hängrännor och stuprör. Stora delar av exteriören har rödfärgats och ett flertal fönster renoverats.

Glaspokal från Alsterbro bruk. Foto Digitalt museum.

Den första hyttbyggnaden, den som benämns ”Gamla hyttan”, byggdes 1871 och finns fortfarande kvar i centrum av den anhopning av byggnadskroppar som idag utgör hyttan. I den byggnaden rymdes till en början de flesta funktioner som behövdes för själva tillverkningsprocessen. Sliperi, kross och vattenhjul låg däremot cirka 200 meter från hyttan, vid Nedre dammen. Sliperiet var inte litet. Vid sekelskiftet 1900 fanns tolv slipstolar här. Kraften som drev remdrift och slipstolar kom från först ett, sedan två, stora vattenhjul i trä, direkt i vattenfallet. Intill hyttan byggdes omkring år 1900 den långsträckta byggnaden i trä som innehöll magasin och lådbod. Här byggdes de trälådor som behövde för brukets transporter av glas.

År 1918 hade de gamla vattenhjulen i trä nere vid ån blivit för gamla. I stället byggdes ny kraftstation här vi vattenfallet 1919–20. I och med tillgången till el var det inte längre nödvändigt att sliperiet skulle ligga vid fallet, utan det kunde flyttades upp till hyttans närhet. Ett nytt sliperi i tegel byggdes som en förlängning på det långa magasinet. Detta stod färdigt år 1925 och hade då plats för 30 slipare. Sliperiet berättar om vilka produkter som var populära vid tiden, alltså slipat kristallglas. Omkring år 1930 byggdes ny degelverkstad norr om hyttan samt ett garage med plats för tre bilar. Omkring 1960 byggdes ett lastbilsgarage knappt 100 meter sydväst om hyttan. Byggnaderna som inrymt det gamla sliperiet och krossen låg kvar nere vid ån ända in på 1960-talet då de revs. Efter 1960 tillkom inga fler byggnader vid glasbruket.

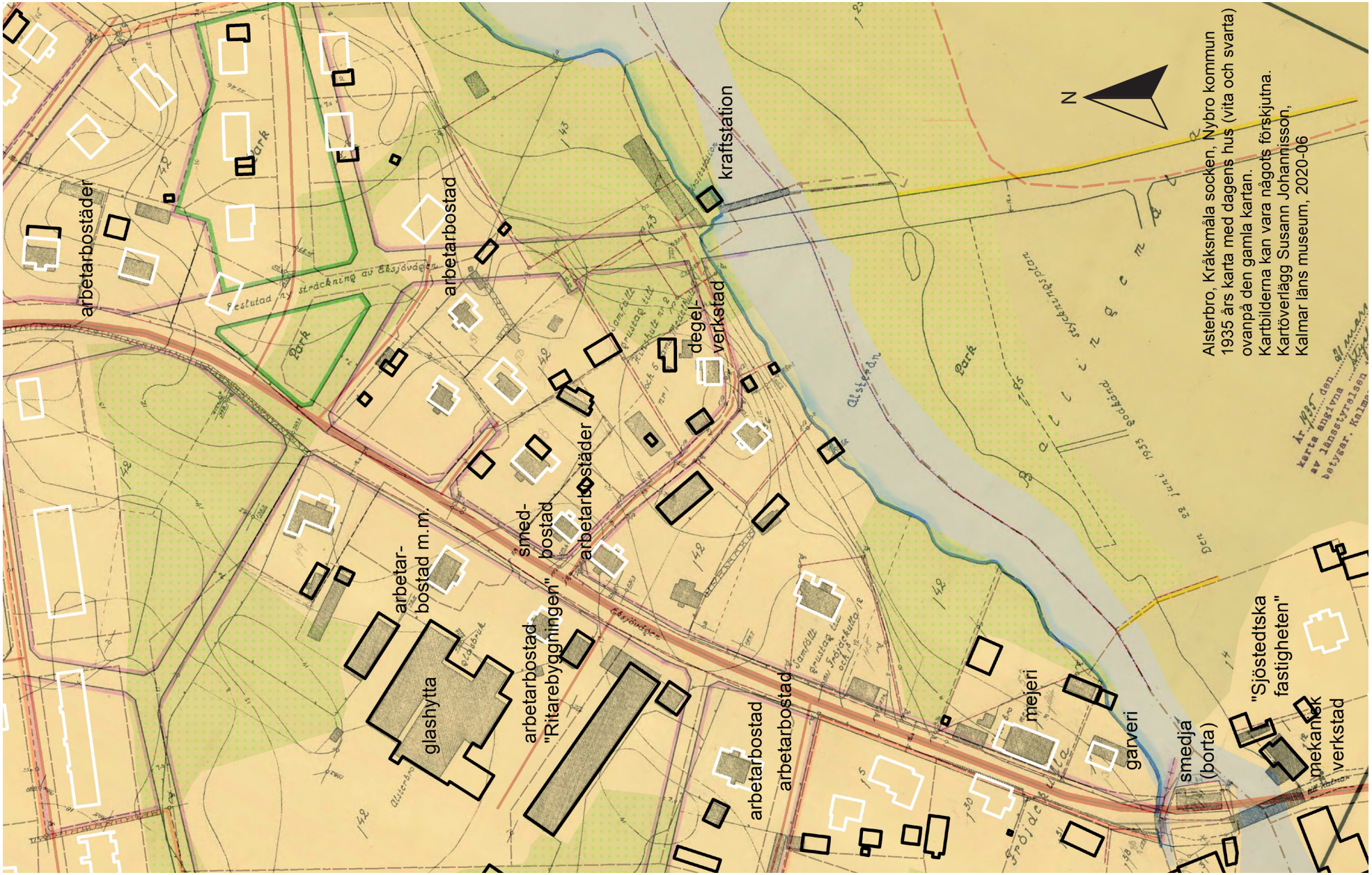

Karta från 1935 som visar brukets byggnader vid den tiden. I stort sett har bruket behållit samma utformning som då och de tillhörande arbetarbostäderna finns också kvar. Kartöverlägg med dagens byggnader och vägar ovanpå den gamla kartan (kan vara något förskjutna).

Arbetarbostäder

Efter att glashyttan byggts 1871 växte under slutet av 1800-talet och 1900-talets början en hel glasbruksmiljö fram runt bruket, med fler byggnader som behövdes i produktion och bostäder för de anställda. Bostad ingick i lönen om du var anställd av glasbruket under en lång period, så det var glasbruket som byggde bostäderna. Det finns omvittnat att olika glasbruk kunde konkurrera om duktig arbetskraft genom just vilka bostäder man hade. Många glasarbetare flyttade ganska ofta mellan olika glasbruk. Boendestandarden var en starkt bidragande orsak till detta. Flera bostadshus byggdes. Bruket hade nytta av att ha egen såg, där virket kunde bearbetas. Några hus flyttades också hit, till exempel ”Stora byggningen”, som ska ha flyttats från Skogsby (en liten by på landet cirka fyra kilometer söder om Alsterbro).

Som disponentvilla fungerade de första åren mangårdsbyggnaden på Fröjdekulla gård (senare riven). Det hus som kom att kallas Smedstället, eftersom brukssmeder bodde här, var ursprungligen ”Möllarestugan”, där mjölnare hade bott. Periodvis rådde stor bostadsbrist. Ett sådant tillfälle var då åtta timmars arbetsdag införts 1919. För att klara produktionstakten var bruket då tvungna att anställa fler, och därmed blev det bostadsbrist. En skolbyggnad från Flatehult köptes då in, flyttades hit och inreddes till fyra lägenheter. Den kom att kallas ”Grini” och finns kvar än idag. Några glasarbetare byggde också egna villor. Efter andra världskrigets slut 1945 rådde stor framtidstro. Samtliga av bruket ägda bostäder rustades upp. Så sent som i början av 1960-talet renoverade och moderniserade bruket de äldre husen samt byggde fem nya bostadshus, vilka sedan såldes till glasarbetare i färdigt skick.

Det var stor skillnad på bostädernas storlek och standard. Tjänstemän och bruksledning i Alsterbro kunde bo rymligt i flera rum och kök medan glasarbetarfamiljerna, även om de hade många barn, oftast fick trängas i två rum och kök. Hyttmästarna bodde oftast större än övriga glasarbetare. Ungkarlar, ”hyttpojkar”, fick bo flera tillsammans i enkelrum utan kök eller andra bekvämligheter, kanske även utan värme. Ett ”fritidsintresse” som de kunde ha var att skära bräken (ormbunkar), vilket de kunde sälja till bruket. Bräken användes som förpackningsmaterial till glaset.

Samhället Alsterbro

Något gästgiveri fanns inte i Alsterbro, eftersom det låg ett i Kråksmåla. Däremot fanns en skjutsstation för byte av hästar, åtminstone fram till slutet av 1920-talet. Det är oklart var detta låg.

I och med att glasbruket startade medförde behovet av skogsprodukter, som ved och virke till glaslådor, nya inkomstmöjligheter för skogsägare och lantbrukare i bygden. Tidigare såldes virke av hög kvalitet, som sågade sparrar, skeppsplank och brädor till Kalmar. Transporterna blev dock dryga och dyra. Till glasbruket dög även ved av sämre kvalitet som bränsle till glasugnarna. På så sätt fick bönderna både avsättning av sina produkter på närmre håll och kunde sälja sämre virke. Nya arbetstillfällen uppstod inom avverkning av skog och transporter. Den ökade befolkningen skapade behov av fler bostäder och en ökad omsättning hos handlarna.

I början av 1900-talet hade Alsterbro blivit en mycket aktiv industriort tack vare att järnvägen (MÅJ) drogs fram 1905. De nya kommunikationsmöjligheterna och tillgång på elkraft via flera kraftstationer i Alsterån bidrog under 1900-talets första hälft också till att en rad andra industrier startade här, som till exempel flera bobinfabriker, sågverk, pianofabrik, möbelfabriker och mekaniska verkstäder. Karaktäristiskt för dessa blev att de inte behövde lokaliseras nära vattenkraften i ån eftersom de kunde drivas på elkraft.

Järnvägen förenklade transporterna av produkter och råvaror för ortens företagare. De första fem åren hade glasbruket kört glasprodukter och råvaror med häst och vagn de fem milen till Kalmar. Från 1876 hade Alsterbro glasbruk ett eget järnvägsmagasin i Orrefors, dit det var två mil. När järnvägen etablerades i Alsterbro skapades en stationsmiljö med tillhörande bebyggelse, som järnvägsstation och järnvägshotell. Tätorten växte och blev egen kommun.

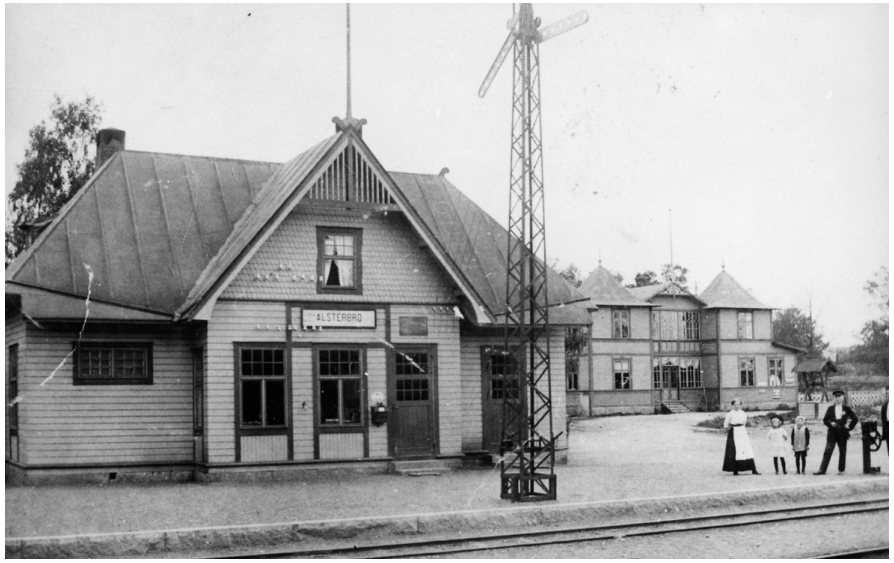

Bild av järnvägsstationen kring 1910. Foto Järnvägsmuseet/Digitalt museum.

På 1960-talet byggdes en huslänga som bland annat inrymde polisstation, arrestlokal och tandläkare. År 1966 stod det stora centrumhuset klart, ”Servicehuset”, som blev en mötesplats. Det inrymde en rad olika funktioner; lokaler för kommunledning, bank, post, bibliotek, lunchservering, kiosk, fritidslokal och blomsteraffär. På den övre våningen var det lägenheter. Kommunledningsfunktionen flyttade till Nybro tätort efter kommunsammanslagningen 1969. Lunchserveringen fanns kvar till början av 2000-talet. Idag används husets lägenheter. Olika firmor finns inhysta, liksom kyrkan som har en lokal i huset.

I och med att Alsterbro blev en modern tätort och tack vare olika industrier hade många invånare startades också en rad andra verksamheter, som charkuteriaffär, ett äldre och ett yngre mejeri, flera affärer, bageri samt ett antal olika små industrier. Under 1900-talets första hälft växte samhället med ytterligare bostadsområden och även byggnader för handel, folkrörelser och samhällsservice. Exempel på olika samhällsfunktioner som förbättrade livet på bruksorten var Folkets hus, post, bank, sjukvård och undervisning. Första poststationen öppnades här 1884. Då hade glasbrukets ägare Scheutz ett kontrakt. Ortsborna fick hämta posten på glasbrukets kontor. 1885 flyttades postkontoret till Sjöstedska handelsboden och 1905 flyttade den till järnvägsstationen. År 1966 flyttades posten från järnvägsstationen till det nybyggda centrumhuset. Utöver byggnaderna för järnvägens behov styckades ett område för villor av intill stationsområdet. Stationshuset från 1905 brann 1929, varvid ett nytt byggdes på samma plats. 1959 upphörde persontrafiken på järnvägen och 1963 lades även godstrafiken ned. En nedgångsperiod började för samhället i och med att allt fler av ortens arbetsplatser lades ner.

”Servicehuset”. Foto digitalt museum.

Sandslätt

Både vid inloppet till och nedströms sjön Hinsaryd göl går Alsterån in i ett strömt parti som nyttjats för olika verk sedan många hundra år, kanske sedan medeltiden. I slutet av 1700-talet fanns en damm över hela vattendraget där kraftstationsbyggnaden senare byggdes och på den södra åstranden, på hemmanet Sandslätts ägor, låg en kvarn, Alsterkvarn. På samma ägor låg ytterligare en kvarn, Sandslätts kvarn, ungefär 750 meter nedströms. I Sandslätt har också funnits ett litet handpappersbruk. Enligt både muntlig tradition och en del skriftliga uppgifter ska detta ha startats under senare hälften av 1700-talet. Säkert är dock att 1819 startade Rosenströms pappersbruk i Sandslätt. Under 1800-talet ska det ha funnits både vadmalsstamp, benstamp och salpetersjuderi i Sandslätt. Troligen låg pappersbruket där Alsterkvarn tidigare legat, det vill säga på den södra åstranden där snickerifabriken senare byggdes, men det kan inte helt uteslutas att pappersbruket legat på båda sidor om åfåran. På lagaskifteskartan från 1839 finns endast ett vattendrivet verk vid den norra åstranden, samt vid Sandslätts kvarn längre nedströms. Pappersbrukets driftsuppehåll kring 1840-talet kan vara en förklaring till att det inte finns med på kartan.

BENSTAMP
I en benstamp krossades torkade djurben till benmjöl av järnskodda trästockar som drevs av kraft från vattenfall, via ett vattenhjul. Benmjöl är rikt på kväve och fosfor, och användes som gödningsmedel.

VADMALSSTAMP
I en vadmalsstamp bearbetas vävt tunt ylletyg så att det förvandlas till tjockt tåligt vadmalstyg. Stampar drivna av vattenhjul slår på tyget. Den mekaniska bearbetningen, tillsammans med varmvatten, gjorde att tyget filtade ihop sig och att ytan blev slät och tålig.

SALPETERSJUDERI
I salpetersjuderierna tillverkades salpeter, som bland annat användes till svartkrut för krigföring och sprängning, före 1800-talet. Salpeter bildas när biologiskt material bryts ner i jord och råvaran var stalljord. Salpetersjudaren kokade urinindränkt jord i stora kar tills det blev salpeter.

Under Gustav Vasas tid gick armén över till eldvapen som laddades med svartkrut. Tidigare hade krut främst importerats, men nu började en storskalig tillverkning i Sverige. Vasa bestämde att jorden under alla ladugårdar i landet tillhörde kronan. Alla bönder skulle ha trägolv i ladugårdarna för att salpeterbildning skulle kunna ske, samt leverera en viss kvot av salpeterjord tillsammans med aska, ved och kol till närmste salpetersjuderi. Denna skyldighet ersattes 1634 av en salpeterskatt. Salpetersjudarna hämtade nu istället jorden under böndernas ladugårdar. Salpeterskatten ersattes 1801 av en skyldighet för varje mantal att årligen leverera 1/2 listpund salpeter till staten. 1830 upphörde salpeterskatten helt.

Möbelsnickare i Sandslätt. Foto Digitalt museum.

I slutet av 1800-talet fanns kvarn och sågverk på platsen för Alsterkvarn, det vill säga där möbelfabriken kom att ligga. En tidningsannons från år 1900 tyder på att sågverksamheten i Sandslätt hade utökats med ett hyvleri som tillverkade spontade brädor, dörr- och fönsterfoder, lister etcetera. Sannolikt var detta samma hyvleri som i början av 1900-talet drevs tillsammans med sågen och kvarnen vid Alsterkvarn. Kvarnen, sågen och hyvleriet ägdes och drevs av ägaren till Sandslätts gård, Emil Jonsson, med hjälp av sonen Elof och ett par anställda. Intill industrianläggningarna fanns ett torkhus för papper från pappersbrukets tid, samt ett bostadshus.

Elof Jonsson drev kvarn- och trävarurörelsen vidare fram till 1918. Detta år startade han tillsammans med Linus Karlsson och N O Karlsson från Grönskåra också möbeltillverkning. 1919 omnämns verksamheten som Sandslätts Möbelfabrik. 1920 lämnar Elof Jonsson firman varefter Linus Karlsson och N O Karlsson tillsammans med flera bolagsmän bildar Sandslätts Möbel & Industri AB. N O Karlsson lämnar i sin tur 1922 och efterträds av Axel Barklund.

År 1929 drabbades möbelfabriken av en eldsvåda och samtliga byggnader på platsen brann ned till grunden. Det var efter detta som den befintliga stora fabriksbyggnaden i trä uppfördes. Sammanbyggt med den gamla fabriken fanns ett turbinhus på södra åstranden, som också brann ner. Av försäkringshandlingarna från 1919 framgår att då fanns (åtminstone) två vattenturbiner och att man producerade elektricitet för belysning i fabriken. Enligt ett avtal från 1920 skulle man också leverera elektricitet till lyse i Sandslätts gård. När elproduktionen startade är inte känt. 1918 hade man köpt de år 1907 avstyckade fastigheter som hade vattenrätten i norra delen av ån. Efter branden 1929 uppfördes ett nytt kraftverk på samma plats som det gamla turbinhuset. Det nuvarande kraftverket uppfördes av Sandslätts Möbel & Industri AB 1944–45. Man valde då att lägga det på den norra stranden och att gräva en ca 350 meter lång intagskanal fram till kraftstationen för att på så vis öka fallhöjden. Per Johanssons Ingenjörsbyrå i Växjö stod för ritningarna.

Utmed vägen som leder ner till möbelfabriken, vilken etablerades här 1918, växte ett litet samhälle fram med bostadsbebyggelse. Närmare landsvägen mot Alsterbro startade en Konsumaffär, och i början av 1960-talet även en liten ICA-affär i en nybyggd lokal. Ett antal villor byggdes kring år 1960, efter ritningar från Gullringenhus. Sandslätts Möbel- & Industri AB som 1960 ändrade firmanamnet till Sandslätts Bruks AB hade som flest drygt 100 anställda och man blev en av 1900-talets stora producenter av stilmöbler i Sverige. Även biografstolar tillverkades. På 1960-talet övergick man alltmer mot att tillverka inredningar i trä, men man fortsatte samtidigt möbeltillverkningen. Fabriksbyggnaderna utökades successivt.

År 1975 lades företaget ned, varefter stilmöbeltillverkaren Alsterbro Möbler övertog fabrikslokalerna och kraftverket. Bolaget gick i konkurs 1996 och fabriksfastigheten förvärvades av den nuvarande kraftverksägaren. Ansträngningar gjordes för att verksamheten skulle kunna leva vidare i annan form men med fortsatt möbelproduktion, vilket dock misslyckades. År 2006 såldes fabriken vidare till en plastvarutillverkare, men denna produktion kom inte till stånd. Efter ännu en försäljning började fabrikslokalerna användas till bildemontering.

Ekonomiska kartan 1942.

Alsterbro i framtiden

Här ges förslag på förhållningssätt inför framtiden för hur kulturmiljön ska bevaras och utvecklas.

Nybro kommun vill att kommunens kulturmiljöer ska bevaras och utvecklas så att kommande generationer kan ta del av dem. Under rubriken "bevara" anges vad vi är skyldiga att ta hänsyn till enligt lag. Under rubriken "utveckla" finns tips om hur viktiga kulturmiljöer kan utvecklas och förvaltas så att deras värden finns kvar för eftervärlden. Tipsen kan rikta sig till Länsstyrelsen, kommunen och/eller till dig som privatperson.

Läs mer tips om hur du kan vara med och utveckla kulturmiljöer under "Generella råd" i Kulturmiljöprogrammets inledningskapitel.

Bevara

Den äldsta delen av hyttkomplexet i trä är Kalmar läns sista gamla trähytta, vilket gör den unik och omistlig för Alsterbro. Glasbruksbyggnaden (5) ska betraktas som *särskilt värdefull* enligt Plan- och bygglagen 8 kap 13 § och 14 §.

De äldre, industriella, träbyggnaderna utmed Alsteråns stränder i området kring Övre dammen är karaktärs-byggnader. Kvarnbyggnaden (17), bobinfabriken och tillhörande bostadshus (18), mekaniska verkstaden (19), Färgeritomten/”Sjöstedska fastigheten” (20) och kvarntomten /”Siverssonska fastigheten” (21) och ska betraktas som *särskilt värdefulla* enligt Plan- och bygglagen 8 kap 13 § och 14 §. Eventuell ny bebyggelse i detta område ska anpassas till befintlig karaktär.

I Alsterbro finns byggnader vars kulturvärden skyddas extra genom bestämmelser i plan. För mer information - kontakta Nybro kommun.

Utveckla

Gamla hyttan och flyglarna på framsidan bör ges formellt skydd i plan. Glasbruksbyggnaden bör underhållas, utvecklas och leva vidare med bevarad yttre karaktär, men kan få nytt innehåll och nya funktioner, även om dessa kan komma att kräva om-, till- och nybyggnader. Ny bebyggelse placeras och utformas med hänsyn till hyttans dominerande läge och storlek i bruksorten och till befintliga strukturer och gårdsplan framför glasbruket.

Den visuella kopplingen och öppna siktlinjer mellan bruksområdet, resten av bruksorten och Nedre dammen är viktiga att värna.

På arbetarbostäder bör äldre detaljer som ursprungliga entréer, fönster och (flera) ytterdörrar behållas för att bibehålla byggnadernas karaktär. Tillbyggnader kan i princip ske, men ska anpassas till ursprunglig byggnadskropp vad gäller placering och skala.

Nedre dammens vattenanknutna miljöer bör regelbundet ses över, röjas och vårdas så att de kan upplevas och förstås. Skyltningen bör ses över och göras tydlig.

Inventering av lämningar bör göras efter smedja och form-verkstad (öster om hyttan), glassliperi, degelkross, kraftverk (vid Nedre dammen), äldre dammar och vadmalsstamp.

Dokumentation bör göras av fabriken i Sandslätt och dess verksamhet.

Referenser

Historiken för Alsterbro är baserad på texter från rapporterna Inventering och värdering av kulturmiljöer vid vattendrag (INVÄVA), Länsstyrelsen i Kalmar län, Kulturmiljöenheten, 2017 och Inventering av kraftstationer, Lotta Lamke, Länsstyrelsen i Kalmar län, Kulturmiljöenheten, 2012.

Historiken för Sandslätt är hämtad ur rapport från inventering och värdering av kulturmiljöer vid vattendrag (INVÄVA), Länsstyrelsen i Kalmar län, Kulturmiljöenheten, 2017 och rapport från inventering av kraftstationer, Lotta Lamke, Länsstyrelsen i Kalmar län, Kulturmiljöenheten, 2012.

Muntliga

Ulla Ekberg

Läs mer/referenser

”Potellebruket” i Glasriket - Alsterbro Glasbruk 1871-1969, utgiven av I glasriket-människan-miljön-framtiden, ett studieprojekt inom ABF och Svenska fabriksarbetareförbundet i Kalmar och Kronobergs län, 1982.

Alsterbro Glasbruk 1871–1969, Torbjörn Fogelberg och Carl Ivar Scheutz

Alsterbro glasbruk - Kulturhistorisk guide i glasbruksmiljö, Magdalena Jonsson, Kalmar läns museum, utgiven av Länsstyrelserna i Kalmar och Kronobergs län, 2018.

Alsterbro - Kulturmiljöenheten projekt INVÄVA (Inventering och värdering av vattendragens kulturmiljöer), (Marie Sandberg och Bengt Spade), Länsstyrelsen i Kalmar län, 2017.

Inventering av kraftstationer, Lotta Lamke, rapport, Länsstyrelsen i Kalmar län, Kulturmiljöenheten, 2012.
Nybro kommuns industriarv, Lotta Lamke, Industriarvsprojektet rapport nov 2007, Kalmar läns museum.

Det medeltida Sverige; band 4:2 SMÅLAND: Handbörd Stranda, Olle Ferm, Thor Rahmqvist, Riksantikvarieämbetet, 1990.

Det medeltida Sverige; band 4:1 SMÅLAND: Möre, Olle Ferm, Thor Rahmqvist, Riksantikvarieämbetet, 1987.
Kulturminnesvård i Nybro kommun, Nybro kommun 1988.

Sveriges bebyggelse: statistisk-topografisk beskrivning över Sveriges städer och landsbygd. Landsbygden, del II, Kalmar län, Sigurd Erixon (red),1958.

Bäckebo sockenkrönika år 1984

Gästgiverier och skjutsstationer - Kalmar län 1649–1933, Kaj Kjellström, 2012.

Övriga referenser

Fornminneskartan: www.raa.se/fornsok
Historiska kartor: www.lantmateriet.se, historiska kartor